HET ONLINE LOKET VOOR DE BEANTWOORDING VAN ACTUELE KENNISVRAGEN UIT EN OVER HET ONDERWIJS

Opgesteld door: Annabel Vaessen (antwoordspecialist) en Wouter Schenke (Kennismakelaar)
Vraagsteller: leerkracht voltijd hoofbegaafdheidsonderwijs & deelnemer onderzoekswerkplaats POINT013
Geraadpleegde expert(s): leden van het IMAGE-consortium
Referentie: Kennisrotonde. (2021). *Hoe kunnen intern begeleiders de leerkrachten effectief begeleiden bij het realiseren van passend onderwijs voor (hoogbegaafde) leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften?* (KR. 1080) Den Haag: Kennisrotonde.

7 mei 2021

Vraag

Hoe kunnen intern begeleiders de leerkrachten effectief begeleiden bij het realiseren van passend onderwijs voor (hoogbegaafde) leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften?

Kort antwoord

Sinds de invoering van passend onderwijs hebben leerkrachten meer behoefte aan begeleiding bij het omgaan met extra ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Intern begeleiders kunnen deze ondersteuning bieden door gebruik te maken van handelingsgericht werken. Dit is een cyclische werkwijze gebaseerd op onderzoek naar wat werkt in onderwijs en jeugdzorg. Om een passend aanbod te realiseren voor (hoog)begaafde leerlingen, blijkt het vooral effectief als intern begeleiders in de school aansturen op het vroeg signaleren van (hoog)begaafdheid, het werken met een portfolio, het aanbieden van een verkort/verrijkt programma, en het (wetenschappelijk) onderbouwen en evalueren van nieuwe initiatieven.

Toelichting antwoord

Het geven van passend onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften vraagt veel van leerkrachten. Leerkrachten voelen zich de afgelopen jaren steeds minder toegerust om deze leerlingen goed te ondersteunen, blijkt uit het vijfjarig evaluatieonderzoek naar de Wet passend onderwijs (Ledoux & Waslander, 2020). Eén van de belangrijkste taken van intern begeleiders is het begeleiden van leerkrachten. Door goede begeleiding van de intern begeleider voelen leerkrachten zich beter toegerust om leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften passend onderwijs te bieden (Smeets et al., 2019). De meeste leerkrachten zijn tevreden over de begeleiding die zij krijgen van de intern begeleider (Smeets et al., 2017). Toch hebben leraren behoefte aan meer begeleiding van de intern begeleider, met name bij het omgaan met leer- en/of gedragsproblemen.

Begeleiding door de intern begeleider: wat werkt?

Handelingsgericht werken

Goede ondersteuning voor leerlingen in de klas valt of staat met de leerkracht (Hattie, 2012). Hoewel er beperkt (recent) onderzoek is naar hoe intern begeleiders leerkrachten effectief kunnen begeleiden bij het realiseren van een passend aanbod, blijkt handelingsgericht werken een effectieve methode die intern begeleiders kunnen toepassen. Het doel van deze methode is om in de individuele ondersteuningsbehoeften van leerlingen te voorzien (Willems & Wienke, 2013).

In handelingsgericht werken staan zeven uitgangspunten centraal: de ondersteuningsbehoeften van leerlingen, de rol van de leerkracht, doelgericht werken, afstemming tussen betrokkenen, positieve aspecten van de betrokkenen, constructieve samenwerking tussen de betrokkenen, en transparantie voor alle betrokkenen (Pameijer, De Lange, & Van Beukering, 2009; Pameijer, 2017). Deze uitgangspunten zijn gebaseerd op een onderzoek van Meijer (2003) en een meta-analyse van Marzano (2007) naar 'wat werkt' in het onderwijs en in de jeugdzorg.

Handelingsgericht werken is een cyclische werkwijze die bestaat uit vier stappen die leerkrachten en intern begeleiders drie keer per jaar samen doorlopen (Van Meersbergen & De Vries, 2013; Willems & Wienke, 2013). De vier stappen zijn:

1) *Signaleren*. Gegevens van leerlingen in het groepsoverzicht verzamelen, en op basis hiervan leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben signaleren.
2) *Analyseren*. De extra ondersteuningsbehoeften van leerlingen benoemen.
3) *Plannen*. Leerlingen met vergelijkbare extra ondersteuningsbehoeften clusteren, en op basis hiervan een groepsplan en ontwikkelingsperspectiefplannen opstellen.
4) *Realiseren*. Het uitvoeren en evalueren van het groepsplan en de ontwikkelingsperspectiefplannen (wat doorloopt in stap 1).

Aan het eind van de cyclus is er een groepsbespreking, waarbij de intern begeleider met de leerkracht het groepsplan bespreekt. Ook is er tijdens de cyclus meerdere keren een leerlingbespreking, waarbij de intern begeleider met de leerkracht en eventuele (externe) deskundigen een ontwikkelingsperspectiefplan van een individuele leerling bespreekt. In deze gesprekken bepalen zij of de gestelde doelen behaald zijn en verzamelen zij handvatten voor een nieuw plan (Clijsen, Gijzen, De Lange, & Spaans, 2007).

Op scholen waar handelingsgericht wordt gewerkt, wordt de ondersteuning voor leerlingen vaker gerealiseerd conform het ondersteuningsplan, dan op scholen waar niet handelingsgericht wordt gewerkt, blijkt uit een onderzoek onder 1455 intern begeleiders (Laros & Laros, 2019).

In de Verenigde Staten wordt gewerkt met een methode die vergelijkbaar is met handelingsgericht werken, die uit onderzoek effectief is gebleken. De methode bestaat uit een *Individual Educational Plan* waarin de ondersteuningsbehoeften van leerlingen zijn uitgeschreven en jaarlijks worden geëvalueerd (Pretti-Frontczack & Bricker, 2000).

De 1-zorgroute

Op basis van de zeven uitgangspunten van handelingsgericht werken is de 1-zorgroute ontwikkeld: een instrument om de uitgangspunten in de dagelijkse onderwijspraktijk te realiseren. Bij dit instrument is de intern begeleider de 'spin in het web': zij/hij begeleidt de leerkrachten, leidt de groepsbesprekingen en leerlingbespreking, en is de schakel naar externe zorg (Adema & Clijsen, 2010). De 1-zorgroute helpt onder meer om leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben vroeg te signaleren, leerkrachten een centrale positie te geven, en om de ondersteuning voor leerlingen in de school beter af te stemmen. Dit blijkt uit onderzoek onder samenwerkingsverbanden die de 1-zorgroute hebben ingevoerd (Beek & Clijsen, 2011). Ook helpt de 1-zorgroute intern begeleiders om steeds meer een coach voor de leerkrachten te worden (Amsing, Bertu, & Van der Maas, 2011).

Adviezen bij handelingsgericht werken

Intern begeleiders kunnen op de volgende manieren leerkrachten goed begeleiden bij het toepassen van handelingsgericht werken:

1) Laat de leerkracht bij stap 1 uit de cyclus (het signaleren van leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben) zo objectief mogelijk beschrijven wat zij/hij een leerling ziet doen, zonder een label aan het gedrag te plaatsen (Pameijer, 2017). Om dit te bereiken, kan de intern begeleider de leerkracht helpen om een gerichte vraag te formuleren en die via bewuste en systematische observatie van de leerling beantwoorden, adviseren Vernooy en collega's (2015) in het *Handboek Diagnostiek in de leerlingbegeleiding*. Voorbeelden van gerichte vragen zijn 'Hoe lang kan X zich concentreren?' en 'Kan X buiten tot samenspel komen?' (Laros & Laros, 2019).

2) Laat de leerkracht de groepsbespreking richten op de toekomst: de te behalen doelen, en wat de leerkracht én leerlingen nodig hebben om deze doelen te behalen, blijkt uit onderzoek van Waerdt (2012). Reflecteer tijdens deze bespreking samen met de leerkracht op de vaardigheden die nodig zijn om het groepsplan goed te kunnen uitvoeren (Van Meersbergen & De Vries, 2013). Hierbij is het belangrijk dat de intern begeleider een vertrouwensrelatie opbouwt met de leerkracht, gesprekstechnieken toepast, en zich opstelt als neutrale, nieuwsgierige en oplossingsgericht partner (Waerdt, 2012).

3) Tot slot helpt het intern begeleiders om gebruik te maken van de expertise binnen het netwerk van intern begeleiders in het samenwerkingsverband, laat het onderzoek van Laros en Laros onder 1455 intern begeleiders zien (2019). Wanneer het netwerk van intern begeleiders het begeleiden van leerkrachten kenmerkt als hun kerntaak om passend onderwijs te realiseren, kunnen zij bovendien een krachtig signaal afgeven aan het samenwerkingsverband. Op deze manier kunnen zij invloed uitoefenen op het beleid binnen het samenwerkingsverband.

En hoe zit dat bij passend onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen?

Hoewel veel scholen vooral gericht zijn op ondersteuning van leerlingen die niet goed mee kunnen komen, groeit het besef dat ook (hoog)begaafde leerlingen behoeften hebben aan extra ondersteuning om te kunnen excelleren (Mooij & Fettelaar, 2010). Toch is het aanbod voor (hoog)begaafde leerlingen met gedrags- en/of communicatieproblemen vaak nog beperkt: iets wat intern begeleiders graag willen veranderen (LAKS-monitor, 2018; Van Loon-Dikkers, Weijers, & Heurter, 2017; Thuiszitterspact, 2016). Het starten, organiseren en evalueren van veranderprocessen in de school zijn taken die intern begeleiders belangrijk vinden in hun werk (Laros & Laros, 2019). Vanuit deze rol kunnen intern begeleiders aandacht besteden aan onderstaande punten, die uit onderzoek effectief blijken om een passend aanbod voor (hoog)begaafde leerlingen te realiseren.

Vroeg (hoog)begaafdheid signaleren

Intern begeleiders en leerkrachten kunnen (hoog)begaafdheid het beste al op vroege leeftijd signaleren. Dan kan namelijk al snel in de behoeften voor extra ondersteuning worden voorzien (Doolaard & Oudbier, 2011; Van Loon-Dikkers, Weijers, & Heurter, 2017). Zie ook Kennisrotonde antwoord 1060 over vroeg signaleren.

Hierbij is het ten eerste belangrijk dat intern begeleiders de leerkrachten stimuleren om gebruik te maken van zowel objectieve als subjectieve informatiebronnen (SLO, 2016). Objectieve bronnen zijn bijvoorbeeld toetsresultaten. Subjectieve bronnen zijn bijvoorbeeld gesprekken met de leerling, de ouders en de eerdere leerkrachten van de leerling. Gesprekken met leerlingen hebben een positieve invloed op hun ontwikkeling, omdat zij actief worden betrokken bij hun leerproces en omdat zij voelen dat er aandacht is voor hun inbreng (Pameijer, 2017). Voorbeelden van concrete vragen die leerkrachten

kunnen stellen, zijn te vinden in het *Specifiek Diagnostisch Protocol bij Cognitief Sterk Functioneren* (2019).

Ten tweede is het van belang om op basis van de diagnose ruimhartig leerlingen toe te laten tot een speciaal programma, in plaats van de diagnose te gebruiken om leerlingen die net niet aan de standaarden voldoen uit te sluiten, zo adviseren Peters, Matthews, McCoach en McBee (2014). Bij het diagnosticeren van (hoog)begaafde leerlingen spelen namelijk vaak vooroordelen een rol (Plucker & Callahan, 2014). Het gaat bijvoorbeeld om vooroordelen ten opzichte van leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond, omdat afwijkend gedrag bij deze leerlingen vaak niet in verband gebracht met (hoog)begaafdheid, zo blijkt uit onderzoek van Beljan en collega's (2016).

Werken met portfolio
Het werken met een portfolio is aan te raden als middel om de metacognitieve vaardigheden van (hoog)begaafde leerlingen te versterken, blijkt uit onderzoek naar Begaafdheidsprofielscholen in het voortgezet onderwijs (Groenewegen et al., 2014). Door te werken met een portfolio kunnen leerlingen doelen stellen, een plan maken om de doelen te behalen, het proces monitoren, en evalueren of de doelen behaald zijn (Castelijns & Kenter, 2009). De reden om juist bij (hoog)begaafde leerlingen extra aandacht aan metacognitieve vaardigheden te besteden, is dat deze leerlingen vaak geen metacognitieve vaardigheden nodig hebben om goede prestaties te behalen, waardoor zij onvoldoende uitgedaagd worden om deze vaardigheden te ontwikkelen (Veenman, Wilhelm, & Beishuizen, 2004).

Versneld/verrijkt programma
Het volgen van een versneld of verrijkt programma leidt gemiddeld tot (kleine) positieve effecten op leerprestaties en sociaal-emotionele ontwikkeling van (hoog)begaafde leerlingen (Gronostaj, Werner, Bochow, & Vock, 2016; Rogers, 2010; Steenbergen-Hu & Moon, 2011). Er zijn twee vormen: a) een programma waarbij (hoog)begaafde leerlingen met hun leeftijdsgenoten in de klas blijven, bijvoorbeeld door leerlingen in de vrijgekomen tijd verrijkende taken aan te bieden, en b) een programma waarbij (hoog)begaafde leerlingen niet meer met hun leeftijdsgenoten in de klas blijven zitten, bijvoorbeeld door een klas over te slaan (Plucker & Callahan, 2014). Een meerwaarde van een speciaal programma voor (hoog)begaafde leerlingen is volgens intern begeleiders dat deze leerlingen zo in contact komen met andere (hoog)begaafden (Broekhuizen, Lijbers, & Slot, 2021).

Initiatieven onderbouwen en evalueren
Hoewel er in het onderwijs veel initiatieven zijn ontwikkeld voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, ontbreekt bij veel initiatieven empirische onderbouwing. Ook worden vaak niet de effecten geëvalueerd (Staat van het Onderwijs, 2019). Bij de ontwikkeling van nieuwe ideeën, instrumenten en materialen is daarom een advies voor intern begeleiders om gebruik te maken van een theoretisch kader. Op die manier zijn de initiatieven te evalueren, bijvoorbeeld via praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (Burger-Veltmeijer, Kroesbergen, & Minnaert, 2018).

Geraadpleegde bronnen

Adema, E., & Clijsen, A. (2010). *Handreiking 1-zorgroute in het speciaal basisonderwijs*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Amsing, M., Bertu, M., & Van der Maas, M. (2011). *1-zorgroute in het basisonderwijs. Bevindingen van onderzoek naar de resultaten en implementatie van de 1-zorgroute*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Beek, S. & Clijsen, A. (2011). *Onderzoeksrapportage invoering 1-zorgroute in samenwerkingsverbanden WSNS*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Beljan, P., Webb, J. T., Amend, E. R., Web, N.E., Goerss, J., & Olenchak, R. F. (2016). Misdiagnosis and dual diagnoses of gifted children and adults. *Gifted and Talented International, 21*(2), 83-86.

Broekhuizen, M., Lijbers, K., & Slot, E. (2021). *Een onderzoek naar het onderwijsaanbod voor begaafde leerlingen in de gemeente Utrecht en Stichtse Vecht*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Burger-Veltmeijer, A., Kroesbergen, E., & Minnaert, E. (2018) *Passend onderwijs voor dubbel-bijzondere (hoog)begaafde leerlingen. Fabels en feiten over (het voorkomen van) frustratie van talent*. Nijmegen/ Eindhoven/ Groningen: Radboud Universiteit/ ABV, Praktijk GZ-psychologie K&J/ Rijksuniversiteit Groningen.

Clijsen, A., Gijzen, W., De Lange, S., & Spaans, G. (2007). *Handreiking 1-Zorgroute. Werken met groepsplannen*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep/ WSNS+.

Doolaard, S., & Oudbier, M. (2011). Onderwijsaanbod aan (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 50*, 60-67.

Groenewegen, P., Deelen-Meeng, L. van, Hoffen, Z. van & Emans, B. (2014). *Slim onderwijs doe je zó. Effectief onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen*. Amersfoort: CPS.

Gronostaj, A., Werner, E., Bochow, E. & Vock, M. (2016). How to learn things at school you don't already know: Experiences of gifted grade-skippers in Germany. *Gifted Child Quarterly, 60*(1), 31- 46.

Hattie, J. (2012). Visible learning for teachers. *Maximizing impact on learning. London: Routledge.*

LAKS-monitor 2018 (2018). *LAKS-monitor. Het tevredenheidsonderzoek onder scholieren*. Nijmegen: ResearchNed.

Laros, N., & Laros, P. (2019). *Ib'er: Tot hier en nu verder? Onderzoek, tips en tools*. Dordrecht: Instrondo.

Ledoux, G. & Waslander, S., m.m.v. Eimers, T. (2020) *Eindrapport Evaluatie passend onderwijs*. Amsterdam/ Tilburg/ Nijmegen: Kohnstamm Instituut/ TIAS School for Business and Society, Tilburg University/ KBA Nijmegen.

Marzano, R. J. (2007). *Wat werkt op school: Research in actie. Meta-analyse van 35 jaar onderwijsresearch direct toepasbaar in beleid en praktijk*. Middelburg: Bazalt.

Meijer, C. (2003). *Inclusief onderwijs en de praktijk in de klas*. Middelfart: European agency for development in special needs education.

Mooij, T., & Fettelaar, D. (2010). *Naar excellente scholen, leraren, kinderen en studenten*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen, ITS.

Pameijer, N., Lange, S. de & Beukering, J. van (2009). *Handelingsgericht werken: Een handreiking voor het schoolteam. Samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag*. Leuven: Acco.

Pameijer, N. (2017). *Handelingsgericht werken. Samenwerken aan schoolsucces. Nieuwste handreiking voor het schoolteam*. Leuven: Acco.

Peters, S. J., Matthews, M., McCoach, D. B., & McBee, M. (2014). *Beyond gifted education: Designing and implementing advanced academic programs*. Waco: Prufrock Press.

Plucker, J. A., & Callahan C. M. (2014). Research on giftedness and gifted education: Status of the field and considerations for the future. *Exceptional Children, 80*(4), 390–406.

Pretti-Frontczak, K., & Bricker, D. (2000). Enhancing the quality of individualized education plan (IEP) goals and objectives. *Journal of Early Intervention, 23*(2), 92-105.

Rogers, K. B. (2010). Academic acceleration and giftedness: The research from 1990 to 2008. A best-evidence synthesis. In N. Colangelo, S. Assouline, D. Lohman, & M. A. Marron (Eds.), *Proceedings of the acceleration poster session at the 2008 Wallace research symposium on talent development* (pp. 1–6). Iowa City: The University of Iowa.

Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) (2016). *Kwaliteitskaart Excellentie & hoogbegaafdheid*. Utrecht: SLO.

Smeets, E., De Boer, A., Van Loon-Dikkers, A. L. C., Rossen, L., Ledoux, G. (2017). *Passend onderwijs op school en in de klas. Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

Smeets, E., Ledoux, G., & Va n Loon-Dikkers, L. (2019). *Passend onderwijs op school en in de klas. Tweede meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen/ Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Specifiek Diagnostisch Protocol bij Cognitief Sterk Functioneren (2019).

Staat van het Onderwijs (2019). *Rapport De Staat van het Onderwijs 2019. Onderwijsverslag over 2017/2018*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Steenbergen-Hu, S., & Moon, S. M. (2011). The effects of acceleration on high-ability learners: A meta-analysis. *Gifted Child Quarterly, 55*(1), 39-53.

Thuiszitterspact (2016). PO Raad, VO Raad, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Van Loon-Dikkers, A. L. C., Weijers, D., & Heurter, A. M. H. (n.d.). *Onderwijsaanbod voor hoogbegaafde leerlingen in Amsterdam en Diemen. Leerlingen met en zonder leer-, gedrags- of psychische problemen*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Van Meersbergen, E., & De Vries, P. (2013). *Handelingsgericht werken in passend onderwijs. Achtergronden, aanpak en hulpmiddelen*. Utrecht: Perspectief Uitgevers.

Veenman, M. V. J., Wilhelm, P., & Beishuizen, J. J. (2004). The relation between intellectual and metacognitive skills from a developmental perspective. *Learning and Instruction, 14*, 89-109.

Vernooy, K., Van Minderhout, M., & Koomen, H. (2015). Didactisch en pedagogisch handelen van leerkrachten. In K. Verschueren, & H. Koomen (Red), *Handboek diagnostiek in de leerlingbegeleiding: Kind en context* (pp 273-299). Antwerpen: Garant.

Waerdt, B. (2012). *Intern begeleider in het speelveld van Passend Onderwijs*. Amsterdam: Uitgeverij VBSP.

Willems, P., & Wienke, D. (2013). *Handelingsgericht werken, handelingsgerichte diagnostiek en handelingsgericht indiceren*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Meer weten?

Op de website van Wij-leren is meer te vinden over handelingsgericht werken.

Op de website van POINT013 – een werkplaats voor onderwijsonderzoek in de regio Tilburg en Eindhoven – is veel informatie te vinden over (hoog)begaafdheid.

Het consortium van IMAGE (Impact of Activities in Gifted Education) doet onderzoek naar effectieve interventies voor (hoog)begaafde leerlingen in het po/vo.

Kennisrotonde (2020) *Wat is het belang van vroege signalering van een ontwikkelingsvoorsprong bij basisschoolleerlingen?* Den Haag: Kennisrotonde.

Onderwijssector

primair onderwijs

Trefwoorden

Intern begeleider, passend onderwijs, hoogbegaafdheid, handelingsgericht werken, extra ondersteuning